

Stopetim stranem prepisa sledi 188 strani faksimila izvornika, ki zainteresiranim raziskovalcem omogoča ne le preverjanje prepisa, ampak tudi priložitev pisave. Priloge vsebujejo seznam priimkov in imen, poimenski kronološko razvrščeni seznam krščenih v glagolskih zapisih, abecedni seznam priimkov in imen krščenih, seznama imen krščenih fantov in deklic, tabelo s seznamom rojstnih datumov, imen, spola in imen staršev dvojčkov. Navedene so tudi omembe in reference v glagolskih zapisih omenjenih cerkvenih oseb. Branje naj bi – ob številnih slikah izsekov besedila s prepisi in komentarji, ki jih vsebuje knjiga – olajšala preglednica izrisanih pogostejših ligatur. Seznamu uporabljenih virov in literature sledijo povzetki v hrvaščini, angleščini in italijanščini.

Darja Mihelič

Marija Mogorović Crljenko: Druga strana braka. Nasilje i legitimnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća. Zagreb: Srednja Europa, 2012, 312 strani.

Avtorica monografije je uveljavljena raziskovalka zgodovine žensk in otrok ter raznovrstnih plati (pred)zakonskega življenja zgodnjenovoveške Istre. Ti segmenti zgodovine vsakdanjega življenja so v evropskem zgodovinopisju že dolgo prisotni, medtem ko so v slovenskem in hrvaškem še podhranjeni.

Knjiga je prirejeno doktorsko delo, ki ga je avtorica zagovarjala na zagrebški univerzi. Tovrstne znanstvene razprave so plod večletnih kakovostnih raziskav, zato so vselej vredne pozornosti. Kot pove že sam naslov, je fokus raziskave na nekonvencionalnih praksah, ki so v preteklosti spremljale partnersko zvezo moškega in ženske. Struktura besedila je oblikovana smiselno, pregledno in dosledno. V časovnem pogledu za obravnavane vsebine poseže v rimsko obdobje, v germanske običaje, nato pa se posebej ustavlja pri razčlenitvi uveljavljenih načel glede razmerja med moškim in žensko pred tridentinskim koncilom in po njem (1545–1563), pri čemer tudi opozarja na različen odnos do nekaterih vprašanj pri katoličanih in protestantih. Prostorsko gradi pripoved od najširšega evropskega, prek mediteranskega in jadranskega okvira s poudarki na Italiji in Dalmaciji do Istre in lokalnega območja poreške škofije. To ni zajemalo le dela beneške Istre, ampak je segalo tudi na »habsburško«
istrsko ozemlje. Ta segment raziskave na »mikro«-nivoju je najdragocenejši in izviren v najbolj konkretnem smislu, saj temelji na obsežnih neobjavljenih in skoraj neznanih arhivskih rokopisih pore-

škega škofijskega arhiva iz 16. in 17. stoletja, spoznaja pa primerjalno vpenja v širši časovni in prostorski kontekst.

Monografija je razgrajena v pet sklopov s podpoglavji. Uvodni pojasnjuje cilj in osrednjo problematiko dela ter opiše bivalne in populacijske razmere v poreški škofiji v prvi polovici 17. stoletja. Osvetli stanje raziskav o položaju žene v družini in družbi v evropskem in znotraj njega jadranskem prostoru. Predstavi tudi relevantno rokopisno gradivo poreškega škofijskega arhiva. Ker v dojemanju in načinu sklepanja zakonske zveze pomeni prelom tridentinski koncil, avtorica pojasni tradicije koncepcije zakona, katerega značilnosti so, da temelji na sporazumu, je monogamen in neločljiv. Pristojnosti v razsojanju sporov glede razmerij med moškim in žensko so imela cerkvena in svetna sodišča.

Jedro dela ima tri osnovne sklope. Prvi od njih opisuje sklepanje zakona pred tridentinskim koncilom in po njem. Sklenitev zakona je vključevala več elementov. Bistven med njimi je bil sporazum, na katerega se je pred tridentinskim koncilom navezovala zaroka. Ta naj bi pomenila zagotovilo za zakon, zato ji je brez javnega zgražanja lahko sledila konzumacija zveze. Obred sporazuma je vključeval določene geste (rokovanje, poljub, izmenjavo prstana). Ni se odvijal v cerkvi, tudi prisotnost duhovnika ni bila obvezna.

Sporazum brez prič, ki ni bil javen, so moški občasno zanikali in s tem prizadeli partnerko. Pred tridentinskim koncilom je bila partnerjema omogočena sklenitev novega zakona ob smrti zakonca, pri čemer se je pod vprašaj postavljalo nove zveze vdov. Če je moški zapustil ženo in ga več let ni bilo nazaj, je žena za novo zvezo potrebovala dovoljenje. Tridentinski koncil je natančneje določil način sklepanja zakona in ga razglasil za zakrament. Glavno vlogo je pripisal sporazumu in svobodni volji partnerjev, soglasje njunih staršev ni bilo obvezno, pač pa zaželeno. Nacrtovana sklenitev zakona, ki naj bi bil neločljiv, naj bi bila trikrat oklicana; to je zagotovilo prisotnost javnosti in omogočilo razkritje možnih ovir za zakon. Poroke so se preselile v cerkev in se beležile v matične knjige, zaroke so se opuščale. Pač pa so imeli protestanti zakon za svetno – ne za cerkveno – zadevo. Zanj so zahtevali prisotnost javnosti in prič ter soglasje staršev.

Ovire za sklenitev zakonske zveze so bile: nezadostna starost, sorodstvene zveze med kandidatoma za zakon, prepreke glede vere partnerjev, vstop v redovništvo, impotenca, nedovoljene zunajzakonske vezi, neenak družbeni položaj. V primeru ovir je dispenzo dodeljevala sveta stolica. Za poreško območje avtorica po arhivskem gradivu podrobno analizira 44 takih procesov z vprašanji, ki so zanimali cerkvene rzsodnike, in z argumenti, ki so utemeljevali spregled ovire in izdajo dovoljenja za zakon.

Mimo običajnih postopkov so se sklepale tudi tajne poroke brez prisotnosti javnosti, pogosto brez prič in brez soglasja staršev. Katoliška Cerkev je tajni poroki – čeprav proti volji staršev – priznavala veljavnost; ključen pomen je pripisovala sporazumu. Tudi za svetno oblast je bil sporazum partnerjev bistven, zahtevala pa je soglasje staršev in tajne poroke prepovedovala in sankcionirala.

Razširjena praksa, ki so se je posluževali srboriti mladeniči, da bi se dokopali do svoje izbranke, so bile tudi ugrabitve, ki niso bile nujno nasilne, ampak v dveh tretjinah primerov dogovorjene z dekletom. Ugrabitvi je sledila konzumacija zveze, včasih posilstvo. Za prvo polovico 17. stoletja je avtorica zasledila 73 takih primerov. Ugrabitve so se prakticirale v ruralnem, slovanskem okolju, poznali pa so jih tudi v mestih. Kaznive so bile tako za svetno kot za cerkveno oblast. Cerkveno sodišče je obravnavalo primere, ko sta se želela ugrabitelj in žrtev naknadno poročiti, in vpeljalo postopek, po katerem naj bi bila zagotovljena svobodna odločitev dekleta za poroko. Tudi proti lastni volji odvedena dekleta so se odločala za poroko z ugrabiteljem, ker bi sicer ostala onečastjena in skupaj s svojo družino osramočena. Razlog za ugrabitev je bilo neredko siromaštvo in – s strani dekleta – izogib neželeni, vsiljeni zvezi.

Drugi osrednji sklop obravnava spore v zakonu. Na območju poreške škofije so v prvi polovici 17. stoletja obravnavali 45 takih primerov. Pred triden-

tinskim koncilom ni bilo jasnih razlik med zaroko in poroko. Ženske so v prepričanju, da so poročene, pristale na konzumacijo zveze, partner pa je nato včasih zanikal značaj zveze (zakon). V takem primeru je prihajalo do dokazovanja obstoja zakonske zveze. Tridentinski koncil je natančno opredelil pravila sklenitve zakona, razvrednotil je zaroko in do tovrstnih nesporazumov/sporov med partnerji ni več prihajalo. Ob opisanih primerih se pojavljajo tudi primeri razdevičenja in posilstev, ki so bili predmet obeh, cerkvenega in svetnega sodišča.

Zakonske zveze niso bile vselej trajne, čeprav naj bi bile neločljive in naj bi trajale do smrti enega od partnerjev. Srednji vek je poznal dva načina prekinitve zakonske zveze: ločitev od postelje in mize – telesa in dobrin in razveljavitev ali izničenje zakona. Do slednjega je prišlo običajno ob smrti enega od zakoncev. Cerkveno sodišče pa je lahko razveljavilo zakon zaradi prezrtih nedovoljenih napak pri sklenitvi zakona ali zaradi pomanjkljivosti partnerjev, ki so se razkrile šele naknadno. Tudi o ločitvi od postelje in mize so odločala cerkvena sodišča. Zahtevale so jo predvsem ženske, ki so živele v nevzdržnih zakonskih razmerah zaradi moževega grdega in sovražnega ravnanja z njimi. Zdi se, da je bil tepež v zakonu običajen, možje so v domači hiši prešuštovali z deklami in trpinčili žene, ki so se včasih zatekle k sorodnikom. Cerkveni sodniki so sprva skušali kot posredniki spor zgladiti in zakon zadržati. V primeru rzsodbe o ločitvi je za katoliško Cerkev zakon še obstajal in sklenitev novega zakona ni bila mogoča, medtem ko so protestanti poznali ločitev z možnostjo nove poroke za nedolžno stran. Svetna sodišča so odločala o delitvi imetja ob ločitvi in možu nalagala dolžnost vzdrževanja žene. Istrski statuti omenjajo tutorstvo otrok, vendar vzdrževanje otrok ob konkretnih zakonskih sporih na območju poreške škofije ni omenjeno. Sodišča so odločala na osnovi izjav partnerjev in prič, sorodnikov, sosedov, prijateljev, služinčadi.

Praksa mimo zakonske zveze je bilo tudi priležništvo, konkubinatus, ki mu je namenjen tretji osrednji vsebinski sklop. Dovoljen je bil med dvema nevezanimi partnerjema, pri čemer je smel imeti moški le eno žensko. Cerkev konkubinatusa ni odobrvala, mestni statuti pa so imeli do njega različna stališča. Pred tridentinskim koncilom je bil konkubinatus dovoljen, če se partnerja nista mogla poročiti zaradi ovir za zakon, niso pa bile dovoljene prešuštno – zunajzakonski telesni odnos moškega in ženske – in krvoskrunske zveze. Tridentinski koncil je konkubinatus razglasil za razvratno razmerje. Na območju poreške škofije je bilo v prvi polovici 17. stoletja med zakonskimi spori zabeleženih 14 primerov konkubinatusa, ki je tesno povezan s prešuštvom in bigamijo. Razlog za konkubinatus so bile ovire za zakon, ločitev zakoncev, ki sta iskala novo zvezo, siromaštvo. Svetno pravo je predvidevalo kazni za prešuštvom in bigamijo, poglobljalo se je v premoženjska vprašanja, kanonsko pravo pa je

v teh praksah videlo moralni problem, izrekalo je cerkvene sankcije (ekskomunikacija, izgon) in nalagalo javno pokoro.

Plod nekonvencionalnih partnerstev so bili tudi nezakonski otroci. Ker je okolje (bodočo) nezakonsko mater stigmatiziralo, niso bili neobičajni primeri splavov, detomorov ali zapuščanja otrok, glede na razmere pa je par otroka v nekaterih primerih zadržal. S poroko partnerjev so nezakonski otroci pridobili status zakonskih.

Zaključno, peto poglavje povzema bistvena spoznanja raziskave, sledita pa mu seznama virov in literature. Delo je opremljeno s številnimi tabelami in dvema zemljevidoma istrskih škofij in župnij poreške škofije. Monografija je zanimiva in berljiva ter vabi k raziskovanju podobnih tem.

Darja Mihelič

Pičanska biskupija i Pićanština. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog 23. i 24. listopada 2008. godine (ur. Robert Matijašić, Elvis Orbanić). Državni arhiv u Pazinu, Posebna izdanja, Svezak 23. Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2012, 280 strani.

Zbornik prinaša večji del (23) prispevkov mednarodnega simpozija ob 50. obletnici ustanovitve Državnega arhiva v Pazinu in 220. obletnici ukinitve pičenske škofije (2008), nekaj tistih, ki so tematsko presegali problematiko prostora pičenske škofije, pa je izšlo v *Vjesniku istarskog arhiva*. Prispevki v zborniku so kronološko in vsebinsko pestri, saj obravnavajo arheološke, zgodovinske, etnografske, umetnostnozgodovinske, verske in cerkvene vsebine ter ljudsko izročilo.

Razprava Klare Buršić Matijašić slika zgodnjo zgodovino prostorja pičenske škofije. Najstarejše najdišče na območju Čepičkega polja izkazuje materialno kulturo mlajšega paleolitika. Na ožjem prostoru pičenske škofije pa so najstarejša naselja gradišča na vzpetinah, ki so se oblikovala v lokalna središča. Avtorica se posveča številnim naseljem in za naselja prikladnim terasam na vzpetinah. Lokacije ponazarjajo zemljevidi in fotografije.

Vladimir Sokol posega v zgodnji srednji vek in opisuje propad poznoantičnih naselbin in nekropol v Istri. Prodor Frankov je kontinuiteto njihovega življenja prekinil, kar skuša avtor dokazati z arheološkim najdiščem gradišča Monkodonja pri Rovinju, ki je bilo prizorišče smrti več deset ljudi, in z listino Rižanski placitum iz 804. Pri razlagi slednjega je sporno, da avtor – ki je arheolog in ne zgodovinar

– ne citira in ne uporabi nobene objave te listine in da v njej omenjene Slované preprosto »pohrvati«, na osnovi pol tisočletja kasnejšega dokumenta Istarski razvod pa stalno poudarja, da so Slovani na sodnem zboru v Rižanu govorili hrvaško. Polemizira z dosedanjimi spoznanji, pri čemer najnovejših izsledkov v zvezi z interpretacijami omenjene listine ne pozna. Arheološke najdbe ilustrira s tabelami.

Pičen v obdobju antike do zgodnjega srednjega veka s pravnega stališča ilustrira Ivan Miličević. Domneva, ki jo postavlja, je, da Pičen v antiki ni imel statusa municipija in da je potrebno osnovanje škofije umestiti (še) v obdobje Justinijanove osvojitve Istre do njegove smrti (539–565).

Posesne odnose v pičenski škofiji v novem veku na osnovi urbarjev v svoji razpravi predstavlja Alojz Štoković. Začetki urbarja Pazinske knežije segajo v konec 15. stoletja, izdelan je bil v sedemdesetih letih 16. stoletja, potrjen pa 1578. To je spodbudilo pičenski kapitelj, da je za zavarovanje lastne posesti dve leti kasneje dal izdelati svoj urbar, ki je ohranjen v prepisu iz 18. stoletja. Njegovo novo inačico so zastavili dve desetletji kasneje (1600), pisali pa so ga do srede 18. stoletja. Vključeval je več poglavij, ki so zadevali kapiteljsko posest. V skrbi zaradi krčenja posestnih pravic je proti koncu uskoške vojne in neposredno po njej (1617–1621) dala zapisati urbar svojih dohodkov in imetja tudi pičenska škofija. Prepis urbarja je iz časa uvajanja jožefinskih reform (1772).

Danijela Juričić Čargo na osnovi terezijanskega